

УДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНОГО МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття розкриває сутність основних сучасних концепцій оцінювання економічної безпеки підприємств. Запропоновано методичний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств на основі використання методу факторного аналізу. Обґрунтовано необхідність подальшого розвитку теоретичних аспектів економічної безпеки підприємства.

Статья раскрывает сущность основных современных концепций оценивания экономической безопасности предприятий. Предложен методический подход оценивания уровня экономической безопасности на основе применения метода факторного анализа. Обоснована необходимость дальнейшего развития теоретических аспектов экономической безопасности.

Article reveals the essence of the basic concepts of modern conceptions of the estimation of enterprise economic security. The methodical approach for evaluating the level of economic security of enterprises through the use of factor analysis method has been proposed. The need for further development of theoretical aspects of economic security are grounded.

Ключові слова: економічна безпека підприємств, факторний аналіз, методичний інструментарій, рівень економічної безпеки підприємства.

На сучасному етапі розбудови економіки України перед більшістю підприємств стоїть гостра проблема створення і використання системи оцінювання і забезпечення своєї економічної безпеки. Така проблема є досить новою як для країни, так і для вітчизняної економічної науки. Сьогодні завдання щодо всебічного розгляду цієї проблеми і розроблення практичних рекомендацій із забезпечення економічної безпеки підприємств стоять перед дослідниками в галузі економіки. Так, у висвітлення проблем, пов'язаних зі стійкістю економічного розвитку, й зокрема економічною безпекою підприємства, вагомий внесок здійснено провідними зарубіжними і вітчизняними науковцями, серед яких М.Альберт, О.М.Бандурка, В.Є.Духов, І.А.Ігнат'єва, М.М.Мартиненко, М.Х.Мескон, К.Я.Петрова, Н.О.Подлужна, Л.І.Федулова, Ф.Хедоурі, І.М.Червяков, З.Є.Шершньова та інші. Незважаючи на досить широкий спектр досліджень щодо сучасних проблем і заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства, всі вони, здебільшого, мають загальнонауковий, методологічний характер, тому актуальним є дослідження теоретичних основ щодо проблеми визначення, оцінки і прогнозування розвитку стану за допомогою найважливіших показників і індикаторів його функціонування з погляду забезпечення його економічної безпеки під впливом різноманітних негативних проявів зовнішнього і внутрішнього середовищ.

Метою цієї статті є узагальнення, поглиблення і розвиток теоретичних засад економічної безпеки підприємства.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення таких завдань:

✓ дослідження й узагальнення теоретичного забезпечення системи економічної безпеки підприємства;

✓ детермінація основних методичних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства;

✓ розробка методичного підходу щодо оцінювання рівня економічної безпеки підприємств на підґрунті застосування методу факторного аналізу.

Теоретико-методологічні засади цього дослідження охоплюють такі загальнонаукові підходи, як комплексний аналіз і синтез, логічні прийоми.

Перманентні зміни у різних сферах життя впливають на економічні процеси, що вже встоялися, висуваючи на перший план нові цілі і, насамперед, забезпечення стійкого, безпечного полягання економіки у зв'язку з проявами невизначеності умов протікання економічних процесів, яка породжує виникнення чинників, які можуть як позитивно, так і негативно впливати на стан економіки. І якщо до позитивних чинників не виявляється великого інтересу внаслідок того, що вони сприятливо впливають на стан економіки, то негативні чинники заслуговують на особливу увагу, оскільки несуть у собі небезпеку, яка виявляється у вигляді загроз, володіє властивістю вражати будь-який об'єкт. У випадку виникнення небезпеки у сфері економічних систем говорять про економічну небезпеку.

Економічну безпеку підприємства (ЕБП) вітчизняні фахівці трактують як стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнації її організаційної структури і статусу, а також перешкодам досягнення цілей розвитку. [1, с. 17]

Ґрунтуючись на загальних засадах теорії управління і дослідивши наукові джерела, було проведено узагальнення сучасних наукових підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств, що дозволило виокремити існуючу базу фундаментальних досліджень щодо оцінювання визначеної економічної категорії, але вони, на жаль, не дають повної, комплексної характеристики ЕБП.

Так, Л.П.Левицька й І.І.Дроздова пропонують підхід до визначення рівня економічної безпеки, але при цьому вказують на важливість створення системи моніторингу індикаторів безпеки, обґрунтовування і встановлення їх порогових значень. [2] Вони виділяють чотири стани економічної безпеки підприємств: нормальний, передкризовий, кризовий і критичний. Так, при нормальному стані рівня економічної безпеки індикатори знаходяться в межах порогових значень, а ступінь використання наявного потенціалу близький до технічно обґрунтованих нормативів завантаження устаткування і площ. На думку науковців, при передкризовому стані хоча б один з індикаторів економічної безпеки виходить за межі порогових значень, а інші наближаються до своїх порогових значень, але при цьому в галузі не втрачаються технічні і технологічні можливості поліпшення умов і результатів виробництва шляхом застосування заходів попереджувального характеру до загроз. При кризовому

стані більшість основних індикаторів економічної безпеки виходить за межі порогових значень, з'являються ознаки безповоротності спаду виробництва і часткової втрати потенціалу внаслідок вичерпання технічного ресурсу устаткування і площ, скорочення персоналу. При критичному стані рівня економічної безпеки галузі порушуються всі (або майже всі) порогові значення, що розділяють нормальний і кризовий стан розвитку виробництва, а часткова втрата потенціалу стає неминучою.

Деякі науковці, серед яких Е.Бухвальд, Н.Гловацька, З.Лазаренко, С.Ніколаюк, Д.Никифорчук, пов'язують економічну безпеку з категорією ризику і зазначають, що використання категорії ризику дозволяє значно підвищити ефективність управління підприємством, особливо у тому випадку, коли на зміну методам адміністративно-командного господарювання приходить система переважно ринкових взаємостосунків в економіці, коли відбувається різка децентралізація управління господарськими процесами в суспільстві. [3; 4, с.112] При цьому концепція ризику в стратегії забезпечення економічної безпеки включає два найважливіші елементи: оцінку ризику й управління ризиком. Оцінка ризику має експертний характер. Але недоліком цього підходу є той факт, що ризик-менеджмент на українських підприємствах практично не використовується, оскільки він є досить витратним, тому заходи, що передбачають процес забезпечення економічної безпеки підприємств, вжити практично не можливо.

Ґрунтовний метод скаляризації для оцінювання рівня економічної безпеки пропонують застосувати В.Г.Сліпченко і С.В.Брідун. [5] Сутність такого підходу полягає у визначенні інтегральної бальної оцінки рівня економічної безпеки на підставі порівняння бальних оцінок, при чому визначення рівня економічної безпеки виконується у декілька етапів: 1) визначення індикаторів економічної безпеки за кожною складовою; 2) визначення нормалізованих і бальних оцінок за індикаторами; 3) визначення оцінки стану індикаторного блоку; 4) оцінка стану складових.

Такий метод відомий як індикаторний метод визначення рівня економічної безпеки, який зустрічається також у роботах О.Барановського і В.Тамбовцева. [6; 7] Його перевагою є те, що рівень економічної безпеки визначається з високим ступенем точності, а недоліком – складність визначення індикаторів економічної безпеки, які враховують всі особливості діяльності підприємства, а також постійну зміну зовнішнього і внутрішнього середовищ. Від вибору індикаторів залежить точність визначення рівня економічної безпеки, а також правильність вибору вжитих заходів для підвищення її рівня.

З позиції теорії катастроф пропонує підійти Д.Самсонов до оцінки економічної безпеки. [8] На його думку, необхідно з'ясувати значення так званого «критичного порогу» для аналізованих показників економічної

безпеки. Тоді на основі спостережень за змінами показників можна буде передбачити можливість їх попадання в критичні межі, тобто настання «катастрофи». Але знову-таки виникає проблема визначення так званого «критичного порогу», або порогових значень аналізованих показників економічної безпеки.

Науковці А.В.Козаченко, В.П.Пономарева й А.Н.Ляшенко вважають, що підприємство знаходиться в зоні економічної безпеки, якщо його виробничо-господарська діяльність є прибутковою. [9, с.150] Визначення рівня економічної безпеки підприємства здійснюється ними на основі запропонованого критерію, що є співвідношенням величини брутто-інвестицій підприємства і величини ресурсів, необхідних для інвестиційної підтримки умов, що забезпечують економічну безпеку підприємства. Такий підхід до визначення рівня останньої заснований на тому, що джерелом забезпечення економічної безпеки підприємства є прибуток, одержаний у результаті взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища.

З метою підвищення ефективності управління економічної безпеки підприємств пропонується удосконалений методичний інструментарій оцінювання ЕБП, який, на відміну від існуючих, враховує специфіку роботи підприємств, дає можливість розв'язати проблему виявлення кореляції між спостереженими кількісними й якісними змінами факторів, як між собою, так і результативним показником.

Запропонований підхід до розрахунку рівня економічної безпеки ґрунтується на визначенні сукупного критерію. Для цього нами було виділено три групи показників діяльності підприємства, які представляють собою функціональні складові ЕБП, до яких віднесено: виробничу безпеку, фінансову безпеку, інвестиційну безпеку.

З цих трьох груп було відібрано показники, які використано для визначення рівня економічної безпеки підприємств: продуктивність праці; фондівіддача основних виробничих фондів; продуктивність; коефіцієнт придатності основних виробничих фондів; коефіцієнт поточної ліквідності; рентабельність виробничо-фінансової діяльності тощо.

Для кожної з перерахованих складових визначаються приватні функціональні критерії рівнів економічної безпеки, на підставі яких проводиться розрахунок сукупного критерію рівня економічної безпеки (СКЕБ) підприємства за формулою:

$$\tilde{N} \hat{E} E \hat{A} = \sum_{i=1}^N \hat{e}_j d_j, \quad (1)$$

де k_j – значення приватних функціональних критеріїв рівня економічної безпеки підприємства;

d_j – питома вага значущості функціональних складових економічної безпеки підприємства ($\sum d_j = 1$).

Питома вага значущості кожної функціональної складової визначається на підставі проведеного факторного аналізу, під яким розуміємо сукупність моделей і методів, які орієнтовані на виявлення, конструювання й аналіз внутрішніх факторів за інформацією щодо їх зовнішніх проявів. [9, с.5] Традиційна модель факторного аналізу має вигляд матриць спостережень даних:

$$Y = (y_{ik}), \quad (2)$$

де y_{ik} – значення ознаки k для i -го об'єкта (спостереження) у вигляді лінійних комбінацій значень f_{it} факторів f_t на об'єктах i з нев'язками ε_{ik} :

$$y_{ik} = a_{1k}f_{i1} + \dots + a_{mk}f_{im} + \varepsilon_{ik}, \quad (3)$$

$$(i = 1, \dots, N; k = 1, \dots, n; t = 1, \dots, m).$$

Коефіцієнти a_{ik} мають назву навантаження факторів f_t на ознаки k .

Основні етапи факторного аналізу зображені на рис. 1.

Приватний функціональний критерій (ПФК) рівня економічної безпеки підприємства є відношенням збитку, що запобігається, за даною складовою до суми витрат на реалізацію заходів щодо запобігання збитків від негативних дій і загального зазнаного збитку за окремою складовою:

$$k_j = \frac{O_{i\delta}^j}{C^j + O_{i\hat{i}}^j}, \quad (4)$$

де Y_{np}^j – сукупний збиток, що запобігається за складовою;

Z^j – сумарні витрати в аналізованому періоді на реалізацію заходів щодо запобігання збитків за даною функціональною складовою економічної безпеки підприємства;

Y_{no}^j – загальний зазнаний збиток за даною функціональною складовою економічної безпеки підприємства.

Після визначення ПФК і СКЕБ проводиться аналіз набутих значень цих показників, з їх допомогою виявляються всі «слабкі місця» діяльності підприємства, а також розкриваються всі резерви підприємства щодо підвищення рівня економічної безпеки за кожною складовою і розробляються необхідні заходи.

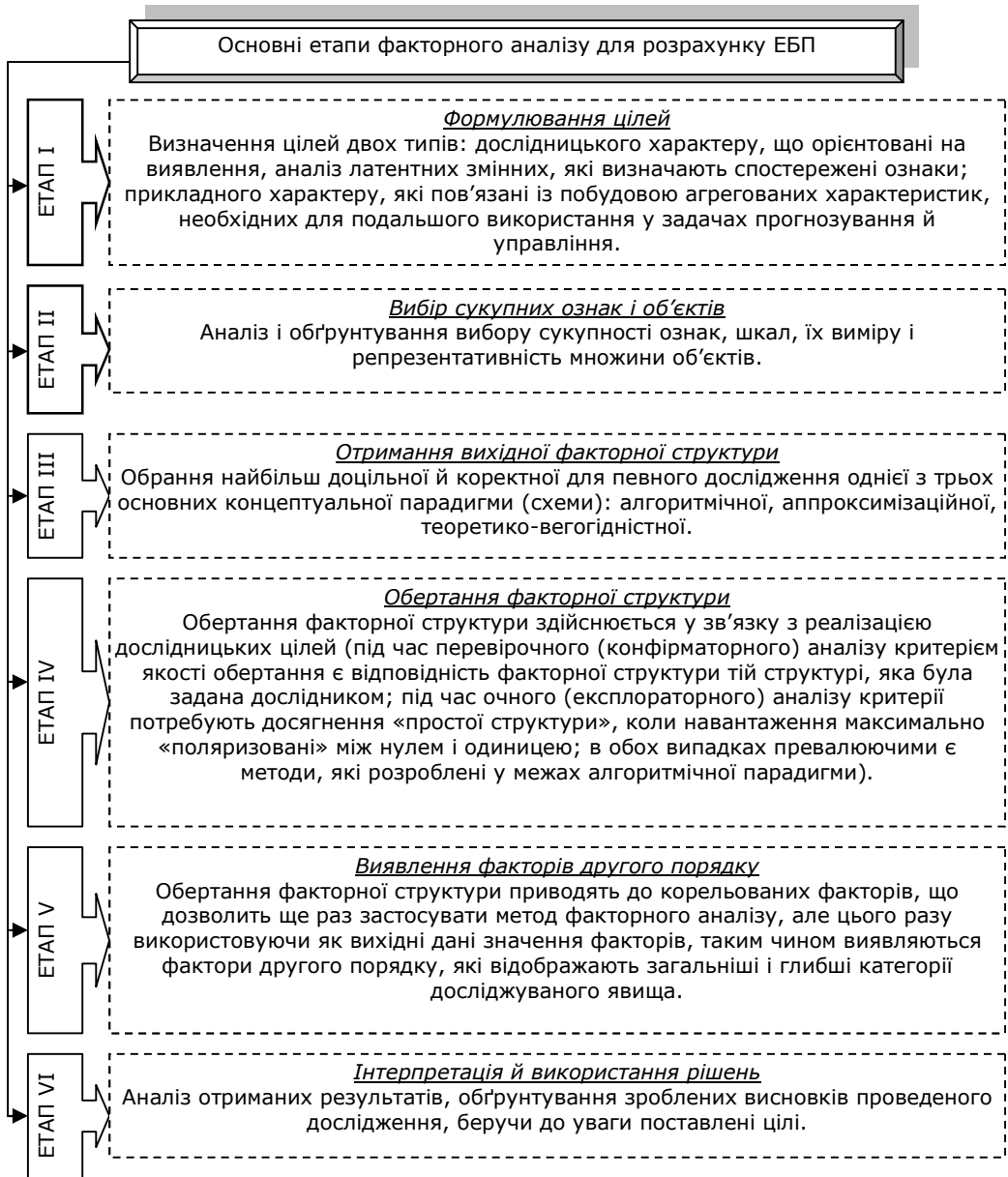


Рис. 1. Основні етапи факторного аналізу для розрахунку факторних навантажень сукупного критерію ЕБП

Перевагою методу сукупного критерію є те, що оцінка рівня економічної безпеки проводиться всебічно і дає можливість врахувати всі чинники, які впливають на економічну безпеку.

Критерій оптимальності для показника загального рівня економічної безпеки підприємства має такий вигляд:

$$СКЕБ \rightarrow \max . \quad (5)$$

Таким чином, ґрунтовний і детальний аналіз методологічних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства дозволяє зробити висновок про те, що одні з них мають поверхневий характер визначення рівня економічної безпеки, а інші надто складні для застосування їх у практичній діяльності підприємств. Запропонований підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств дасть можливість виявити всі «слабкі місця» діяльності підприємства, а також розкрити всі резерви підприємства щодо підвищення рівня економічної безпеки за кожною складовою, розробити необхідні заходи щодо мінімізації загроз та дасть можливість розв'язати проблему виявлення кореляції між спостереженими кількісними й якісними змінами факторів, як між собою, так і результативним показником.

Список використаних джерел:

1. Основи економічної безпеки / [О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Червяков]. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236с.
2. Левицкая Л. П. Гибкость предприятия как фактор обеспечения его экономической безопасности / Л. П. Левицкая, И. И. Дроздова // Экономика железных дорог. – 2004. – №6. – С. 55-62.
3. Бухвальд Е. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели / Е. Бухвальд, Н. Гловацкая, С. Лазаренко // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 25-36.
4. Ніколаюк С. І. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності / С. І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук . – К.: КНТ, 2005. – 319 с.
5. Сліпченко В.Г. Еколого-економічні збитки: кількісна оцінка / В. Г. Сліпченко, С. В. Бريدун та ін. – К.: Політехніка, 2001. – 215 с.
6. Барановський О. Визначення показників економічної безпеки / О. Барановський // Економіка. Фінанси. Право. – 1999. – №8. – с.14-16.
7. Татаркин А. Экономическая безопасность как объект регионального исследования / А. Татаркин, О. Романова, А. Куклин и др. // Вопросы экономики. – 1996. – №5. – С. 78-89.
8. Самсонов К. Элементы концепции экономической безопасности / К. Самсонов // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 14-24.
9. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К.: Либра, 2003. – 279 с.
10. Благущ П. Факторный анализ с обобщениями / П. Благущ. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 248 с.